

ה מדרגה התחתונה

הטרסה הוגולה העליונה נותנים מקום להשערה, שהמדרגות הגיעו למשטה העליון בפינה הצפונית-מזרחתית של הרצוק (ציור 20). כסיוע לכך יכולות גם חלקיק טיט עם דפוסי עץ, שהם אפייניות לחדרי המדרגות, שנמצאו בסביבת האומנות מזרחה לחדר המדרגות.

לא היה אפוא הבדל עקרוני בדרך הבניה בין שני חדרי המדרגות, אך הם היו שונים זה מזה בצורתם במידה בולטת. כאמור, סגר את חדר המדרגות התחתון קיר לבנייה נישען על הסלע. הואליל וכל קיר הסלע וכל המדרגה התיכונה היו מושרים ומטוחים נוצר הרושם, שכאן מתווסם מן המדרגה התחתונה עד לבנייה העגול בניין בגובה של 13 מ'. יותר, וחדר המדרגות התחתון הוא חלק אינטגרלי של בניין זה. לעומת זאת לא הוכח חדר המדרגות העליון מבחוץ אלא נחצב בתוך הסלע. עד היום נשמר קיר סלע טבעי, ברוחב של מטר בקירוב, ממזרח לקיר הסגור של חדר המדרגות. לעומת זאת המאמץ לשווות למדרגה התיכונה צורת בניין, נעשתה הכל כדי לשומר על צורת הסלע הטבעית של המדרגה העליונה. חדר המדרגות נחצב ונבנה אפוא בתוך הסלע, והוא נחסמ בפני העומדים מבחוץ מצדיה במערב, ואולי גם בדרום, על ידי קיר סלע טבעי.

לפיכך אין ספק, שיטסף בז'רמותיהם מתכוון לחדר המדרגות העליון. בדבריו על המסילה החצובה בסלעים, שעלה מהארון המלך לראש ההר ולא נראה לה עיני העומדים מבחוץ⁷⁵).

ג. המדרגה התחתונה

הירוד במדרגות, המוליכות מן המבנה העגול שעל המדרגה התיכונה, מגיע לצדי מדרגת הסלע התחתונה שברצוק, שהוא גובה כ-34 מ' מפסגת ההר. מדרגה זו אינה בולטת אלא כ-18 מ' מלפנים זקופה המדרגה שמעליה, קירותיה תלויים, כמעט אנכיים, ופני הסלע אינם מפולסים כלל. רצוק סלע טبعי זה — שלא היה גדול ואף צורתו היתה בלתי רגולרית — לא היה עשוי לשמש יסוד לבניין בעל מידות. רק ע"י בניית קירות גבוהים בקצות הסלע התלול וע"י תוספת קירות-תמך מצד מורה ומצד צפון נוצר המשטח המתאים, שאפשר היה להקים עליו בניין. קירות אלה, הבנויים עלי תחום והסלע התלול שלו הם הדוקים, יצרו גוש מלוכד ומוצק, הנראה לצופה מלמטה כמצודה

הסקר הארכיאולוגי של הצדה

רבת רוחם. בתמונה (لوת ט', 1—2) נראה קיר-התמך, שגובהו 15 מ' בקירוב, בנוי על הסלע הצפוני של המדרגה. ראויים לצוין ארבעת החරיצים האפקטיבים בקירות זה, שנוצרו ע"י הרוחחים בני 15 הס"מ בערך בין הקבוצות של נדבכי אבן. רוחחים מעין אלה מצויים גם בקירות אחרים בצדה, הבנויים על מקומות תלולים. בתוך כמה ח.harיצים אלה נמצא קורתע עץ (ענפים עבים), התקועות בניצב לקיר, והן מונחות בתוך טיט. במקומות אחרים נראים החורים בטיט ללא עץ. יש לציין, שלושה מתוך ארבעת החריצים בקיר שבתמונה (لوת ט', 1) מכוונים בקו אחד עם סדריים בסלע מצד ימין, שהשכם הוא מאחוריו קיר-התמך. פירוש הדבר, שהחריצים בקיר חופפים את הסדריים שבסלע שמאחוריהם. דבר זה אפשר את התקנת קורות העץ כר, שחל מכל קורה היה תקוע בסלע, וחלק אחר — בין האבניים. נראה הדבר, שלפנינו האמצעי הבודק של ריתוך קירות ע"י נדבכים של קורות עץ, שהוא שכיה בبنיהה הקודמת. ריתוך זה היה דרוש ביותר בקירות הגבותים בצדה, שלא הייתה להם אחיזה מסתקפת בסלע התולול. נristol הסדריים הטבעיים שבסלע למטרה זו הוא מסימני היכולת הטכנית וכושר הביצוע המופלא של בניי הצדה הנזועים.

לפי השירידים, שנתגלו על מדרגת הסלע התחתונה, מסתבר, שעמד שם בניין רביע 17.60×17.60 מ' בעל ארבעה סטויים מסביב לחצר מרכזית קטרורה, שטחה 10.30×9.20 מ' (لوת ח' 3; צייר 13). שלושה מקרתווי החיצוניים של הבניין פונים לעבר הסביבה למזרח, צפון ומערב, ואילו בדרכם הוא נסמך אל קיר הסלע של מדרגת הצוק התיכונה, שעלייה עומדת המבנה העגול המתואר בפרק הקודם (עמ' 39—43). לכל הקירות, הן לאלה מתחתן העגול המתואר בפרק הקודם (עמ' 39—43).

לכל הקירות, הן לאלה שבחצר, היו דבוקים משני הצדדים חזאי עמודים מרוחקים לא שווים, ובשתיים שבין העמודים היו קרועים פתחים בצורות חלונות צרים וגובהם. לבניין זה הייתה קומת מרתפים, שהשתרעה, לפחות,

לפחות לשנים מן הסטויים (מצד מזרח ומערב).

קומת המרתף צמודים שני מבנים קטנים. האחד מצד מערב (3.20×8.00 מ') איינו אלא המשכו של חדר המדרגות היורד מלמעלה. כנראה, היה לבנייה זה גג שטוח, ששימש מעין מרפסת, שדרוכה נקבעו לבניין הראשי. מצד מזרח של הבניין נמצא אגף 6×19 מ' ובו ארבעה חדרים קטנים. משנהרס הבניין התמוטטו קירותיו ועמודיו ונפלו אל התהום. המקיפים אותו משלושה צדדים, ולא נוצרו עיי מפולת בשטח הבניין אלא

בסמוֹך לקיר של הסלע הדרומי ולאורך הקיר המערבי של החצר, ששרידיו מנוו את הדודורתו של מצבר העפר למטה. במקומות אלה, שנתכסו ע"י עייפות, נשתרמו שרידים הארכיטקטוניים, מהם אפשר לעמוד על צורת הבניין. בזמן המזומצם שעמד לרשותנו לא היה ספיק בידיינו לחושף את כל השרידים.

מתוך מה שנתרה משרידי הבניין הגלויים מזמן ומלאה שנחשפו עתה יש להסיק, שככל חלקי הבניין העליון — הקירות והעמודים — בנויים אבני גיר חוללי, שהובאו מן הסביבה, הנוחות יותר לעיבוד מהאבן של מצדה. לעומת זאת בנויים קירות המרתף מבני הקרקע, שעובדו בפטיש בלבד. הבניין על כל חלקייו טוח בטיח בפנים ובחוץ. הטיח נפל מרוב חלקי הבניין הגלויים וכן נשחתה צורתן של רבות מבני החול בהשפעת הפעולה ההררית של הרוחות והגשמי. כמה מהן מכורסות וחלולות למרי. על אותם חלקים הבניין, שנתכסו עפר, נשתרם הטיח במצב טוב למדי.

الطائف עשו בדרך כלל שלוש שכבות. השכבה הראשונה מורכבת מחול גס וסיד, עובייה 2–3 ס"מ ולעתים גם יותר מזה, והיא הושמה ישר על גבי האבן. יש והטיח הגס הזה חזק בקני סוף או בחבלים של סוגים צמחים. השכבה השנייה עשויה תערובת של חול דק וסיד ועובייה 1–2 ס"מ. שכבת הטיח העליונה, שעובייה רק 0.3 ס"מ, עשויה מחומר מנופה ועדין ביותר, שיש בו מתכוונות הסטוקו. בטיח עדין זה נעשו הדגמים המכוראים והעיטורים הצבעוניים. הצבעים שהשתמשו בהם הם מצבעי הטמפרה. יש ועל מצע ישר וחלק שמו רק את שתי שכבות הטיח האחרונות.

הקרונות החיצוניים

משלוש קרונות החיצוניים של הבניין (במורת, בצפון ובמערב), נשארו רק הקירות של קומת המרתף, הבנויים בקצתה של מדרגת הסלע ממש. עוביים 85 ס"מ, והם נשתרמו בצפון ובמערב כמעט עד מפלסי רצפת הבניין ואילו הקיר המזרחי הרוס בחלקו הגדל. מן הקרונות העליונים נשתרם באטר רק החלק התתונן של חצי עמוד דבוק בפנימו של הקיר המערבי, הראשון שלפני קיר הסלע שבדרום (لوح י', 4). באותו מקום נמצא גם חלון אחדות וכורתה של עמוד דבוק חיצוני, התקועות בעפר באלביסן זו ע"ג זו במצב נפילתן. שאמנם היו עמודים דבוקים בקרונות החיצוניים מסביב — יש לזכור לא רק מתחוק שרידים אלה, אלא גם משורת חזאי העמודים